

У книжковій лавці Почаївської лаври нещодавно з'явилося нове, досить цікаве видання. Власне кажучи, це дві книги, які невід'ємно та логічно пов'язані між собою: Святе Євангеліє та Апостол. Новизна цього друку, здійсненого видавництвом самої лаври, полягає в тім, що тут читач Новий заповіт зможе прочитати двома мовами – церковнослов'янською та українською. Книга Святого Євангелія була видана раніше – у 2014 році, і налічує 432-і сторінки; Апостол побачив світ у нинішньому, 2015 році і має 524-і сторінки тексту. Паралельний текст Святого Письма надруковано вперше: ліворуч розташовані слов'янські рядки, а праворуч – ті самі вірші українською. Користь такого видання подвійна. Насамперед, читач, котрий не знає богослужбової церковнослов'янської мови, матиме змогу розпочати її вивчення, порівнюючи із українським текстом. А додатково – ті християни, котрі володіють церковнослов'янською, зможуть порівняти влучність українського перекладу.

Ця подія не випадково співпала із низкою «круглих» річниць, які у 2015 році відзначає увесь слов'янський світ. Хронологічно першою річницею є 1150-і річчя Хрещення Болгарії та безпосередньо пов'язане із цією подією 1130-і річчя від часу преставлення рівноапостольного Мефодія. Але, все таки, ближчою нам є тисячна річниця смерті рівноапостольного великого князя Володимира, що також відзначається у цьому році. Усі

три дати дуже важливі для православних слов'янських народів, оскільки свідчать не тільки про єдність віросповідання, а й про єдність богослужбової мови. Православні українці, серби, болгари, чорногорці, македонці, білоруси та росіяни вшановують пам'ять вчителя словенського Мефодія на загальноцерковному рівні. Приєднуються до них православні слов'яни тих країн, де переважає католицизм. Поляки, чехи та словаки також пам'ятають, хто дав їм можливість у службі Божій використовувати слов'янську мову. Саме ця мова розпочала християнську історію Київської Русі, завдячуючи особистій наполегливості святого князя Володимира (тому відзначаючи 1000-ліття кончини святого князя, ми автоматично визнаємо велич церковнослов'янської). Приймаючи замість богослужбової греки церковнослов'янську, Русь стала повноправною культурною державою у великій етнічно-семіотичній сім'ї слов'янських народів. Мова слов'янських церков у часи понадтисячолітньої давнини стала універсальним поєднанням усіх тогочасних слов'янських діалектів, її розуміли усі слов'янські народи. Згодом, коли первісні мови слов'ян почали змінюватись під тиском інших мовних груп, церковнослов'янська, як своєрідне чисте джерело, розпочала зворотній вплив на трансформовані слов'янські діалекти. Вона настільки глибоко закарбувалась у лексиконі усіх слов'ян, що й у сучасних мовах не тільки православних слов'ян, але й слов'ян-католиків ми натрапляємо на церковнослов'янські слова, звороти та лексичні й семантичні правила. Українська – не виняток.

Щоправда ступінь використання церковнослов'янської лексики у сучасних мовах дуже різний. Поляки, чехи, словаки поглинули багато латинських слів із костельної практики та загальноприйнятих латинських епістолій. Хорвати, мешканці Боснії й Герцеговини та словенці додатково запозичили, відповідно, італійські, тюркські та німецькі розмовні назви. Православні серби, македонці, чорногорці та болгари, хоча й поглинули вагомі частини загальної цілісної мозаїки богослужбової церковнослов'янської мови, але розчинили їх офіційною грекою. І тільки мешканці Київської Русі, Русі Білої та Московії, використовували довгий період цю мову у діловодстві, тим самим надаючи їй життєвої динамічності поза стінами храмів. Наші великі земляки князі Острозькі, навіть під владою Речі, вели листування та писали офіційні документи саме церковнослов'янською. У цьому можна пересвідчитись, відвідавши архіви державних історичних заповідників Острога та Дубна. Проте, вплив польської був дуже сильним як на мову Київської так і Білої Русі. Політичне підпорядкування Речі зумовлювало широке використання польської та занепад руської. Сучасна українська є поєднанням, головним чином, цих двох мов.

У Московії умови для збереження відносної чистоти слов'янської, були куди кращі аж до XIX ст. – навіть, згодом французька, як мова інтелігенції, абстрагувалась від слов'янофільських тенденцій і тому на «місцеву» мову довгий час не впливала. Й, що є немаловажливим, французька була не мовою загарбників, а примхою російської освіченості. Отже прямого тиску на розвиток слов'янської не було і тому, без будь-яких зовнішніх перешкод могутній поштовх для пропагування краси слов'янської мови, здійснила література. Пушкін, Лермонтов, розкривали велике змістовне навантаження

саме слов'янського коріння російської мови.

У нас літературна спадщина пішла іншим шляхом: письменники та поети, як правило, ототожнювали слово своїх творів із народним суржилом, а не рівнялись на літературний ідеал мови Нестора Літописця, Василя Суразького, цілої плеяди Острозьких книжників та їм подібних. Рано чи пізно такий стан речей обов'язково повинен був призвести до протистояння. Протистояння не стільки мовного, скільки буттєвого рівня. (Це твердження вимагає глибшого пояснення: Мова є віддзеркаленням буттєвих глибин людини, народу, тому іншомовні слова, невластиві внутрішній сутності особистості, або народу, нізачо не будуть сприйняті, а, навпаки, будуть викликати реакцію відчуження, ворожості). І ось, на початку ХХ століття, протистояння спалахнуло у вигляді гострих дебатів поміж Грушевським та Нечуй-Левицьким. Один захищав польський вплив на українську мову, а другий доводив життєздатність слов'янського мовного коріння.

«Криве дзеркало української мови» Івана Нечуй-Левицького було видане у Києві 1912 року. Радимо почитати усім зацікавленим для того, щоб зрозуміти глибоку сутність проблеми, та прослідкувати актуальність написаного. Ми обмежимося лише цитатою із цього твору, щоб читач мав уяву про його зміст: «В проф. Грушевського, як виявилось вже в його виданнях, була зовсім инча думка: він заповзвся нахрапом завести галицьку книжню мову й чудернацький правопис в українському пісьменстві й на Україні і зробить їх загальними і для Галичини, і для українців. Ця потаємна думка вихвачується в його статтях. Бо в своїх статтях в Літ. Н. Вістнику, він жалкує, що прихильників цієї системи з'єднання мови на Україні „мало“, та й ті, додаю од себе, роблять діло й ведуть цю пісьменську справу під загатом, а недоброхоті; він жалкує, що харківський філологічний факультет забаллотірував прийняття галицької книжньої мови й правопису на Україні. Як проф. Грушевський і справді мав щирю думку зробити реформу галицької мови й чудернацького правопису і переробити її й перебудувати на зразець мови українського народу і українських класичних письменників, то чого ж йому було й жалкувати?...Галицька книжня научня мова важка й нечиста через те, що вона склалася по синтактиці мови латинської або польської, бо книжня вчена польська мова складалася на зразець важкої латинської, а не польської народної, легкої й жвавої мови, яку ми бачимо в польських беллетристів та поетів. Галицькі вчені ще й додали до неї, як складову частку, остачу старої київської мови ХVІІІ віку, нагадуючу в москвофільських письменників старої і нової партії мову Ломоносова. І вийшло щось таке важке, що його ні однісінький українець не зможе читати, як він ни силкувався б. Через те галичанам треба б класти за основу своєї книжньої мови народню наддніпрянську українську мову, а не свою галицьку стару підмову, чи говірку, перехідну до польської мови з безліччю польських слів, як от кроки,—ступіні, карк—потилиця, помешкане—житло, на Волиню (на Волині) і т. д.».

Нечуй-Левицький протестує. Він закликає рівнятись на народну наддніпрянську мову, але, так насправді, це неусвідомлений протест проти західного впливу на наші споконвічні надбання. Ми всі добре знаємо, що територією України нині проходить кордон цивілізацій: східної та західної. Незалежно від уряду, влади, вони протистоять та взаємно впливають одна на одну із змінним успіхом. Цей процес розпочався дуже давно – проголошення Унії 1596 року стало лише констатацією вже досягнутої ідеї. Початки слід простежувати хронологічно раніше – це політичне розділення Київської та Червоної Русі під тиском монгол та прийняття князем Данилом корони із Ватикану.

Парадоксально, що Тараса Шевченка сучасні «праві» вважають своїм натхненником та приписують йому радикальні націоналістичні погляди, але історія констатує нам дещо інше. Насамперед, згадаймо поему Кобзаря «Марія». Її початок є перефразуванням 10 ікосу акафісту Божій Матері з нагоди свята Благовіщення:

Все упованіє моє

На Тебе, мій пресвітлий раю,

На милосердіє Твоє,

Все упованіє моє

На Тебе, Мати, возлагаю.

Святая сило всіх святих,

Пренепорочная, Благая!

Молюся, плачу і ридаю:

Воззри, Пречистая, на їх,

Отих окрадених, сліпих

Невольників. Подай їм силу

Твого мученика-Сина,

Щоб хрест-кайдани донесли

До самого, самого краю.

Достойно петая! Благаю!

Царице неба і землі!

Вонми їх стону і пошли

Благий кінець, о Всеблагая!

А я, незлобний, воспою,

Як процвітуть убогі села,

Псалмом і тихим, і веселим

Святу доленьку Твою.

А нині плач, і скорбь, і сльози

Душі убогої — убогий

Остатню лепту подаю.

Поема наскрізь пронизана церковнослов'янськими зворотами, як то: «благоуханний зельний крине», «і словеса його святіє» і т. д. Ця загальна тенденція Шевченка рівняти на церковнослов'янську (а вона простежується в усіх його творах) саме і стала об'єднавчою; він увійшов у літературну історію як поет усього українського народу – і західян і східняків, тому що був винятком нашої літератури і обрав єдиний вірний ідеал. Також, у цьому, 2015 нелегкому році ми відзначаємо ще одну дату, пов'язану із Т.Шевченком. У 1845 році було засновано Кирило-Мефодіївське товариство, членом якого був Кобзар.

Завдання товариства серед теперішнього націоналістичного піднесення, постають несучасними і, тому, мабуть, наші інтелігентні кола замовчують факт 170-ї річниці утворення товариства із оригінальною (нашою мовою: першоджерельною) програмою. Ви тільки уявіть! Союз слов'янських народів різних віросповідань із адміністративним та політичним центром у Києві. Це пролунало у Російській імперії сміливим викликом і Романовим і Габсбургам одночасно. Кирило-мефодіївці серйозно вплинули на слов'янський рух у Австро-угорській імперії. Костомаров, Гулак, Шевченко, Куліш стали альтернативою слов'янофілам, вони реалістично вказали на можливість синтезу цивілізацій та прописали передумови такого синтезу. Лише загальноприйнята імперська

позиція російської інтелігенції завадила їй приєднатись до цього руху і відвернути історію від більшовицького бунту. Шевченко, викуплений із кріпацтва «ненависними москалями», пройшов важкий шлях солдата імперської армії пліч опліч із солдатами інших народностей багатонаціональної Російської імперії. Чи міг він після цього бути вузькочолим націоналістом? Ні! Він виступав проти гнобителів та боронив пригноблених незалежно від їх земного походження. Ми не будемо перевантажувати читачів уривками із його віршів, що підтверджують вірність наших слів – ті, хто дійсно читав шевченкову поезію (а не прикривав свої сумнівні заклики його ім'ям), згадають відповідні рядки.

Те, що нам зараз не вистачає – так це великодушності, високого злету думок. «Голос України не затих. І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепака, ні холопа – ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар. Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським» (Костомаров М. Книга буття українського народу // Кирило-Мефодіївське товариство: у 3-х т. – К., 1990. – Т.1. – С.169). Отож, як бачимо, річниця смерті святителя Мефодія дуже навіть тісно пов'язана із нашою рідною історією.

А рік наступний змусить пригадати про 435 річницю друку Острозької Біблії. Надихнув цей величний захід та профінансував, нащадок князя Володимира (це історично доведено і у науковців зараз не викликає сумнівів) князь Василь-Костянтин Острозький. Ця Біблія була першим виданням церковнослов'янською мовою, котре умістило повний звід усіх священних книг. Резонансна звістка про літературний слов'янський шедевр облетіла усі слов'янські народи. Православні серби, болгар, білоруси, росіяни та валахи (!) користувались Острозькою Біблією, яка, таким чином, зміцнювала позиції Православ'я на землях слов'ян. Василь-Костянтин продовжив просвітительську місію Володимира; Русь відродила справу проповіді Світла, яку розпочала Болгарія. Одна знаменна річниця перегукується із іншою, тому що у своїй основі всі вони, вищеперераховані, мають єдиний об'єднавчий фактор – церковнослов'янську мову.

В минулому, неодноразово доводилось спостерігати реакцію польських католиків при проведенні екскурсії по Свято-Троїцькому монастирю с. Межиріч Острозького р-ну. На тильній стороні чудотворної ікони Богородиці, що перебуває у монастирі, є подячні таблички на різних мовах. Гід часто зачитує їх у голос. Як тільки він голосно промовляє: «Санта Мар'я» (Sancta Maria), екскурсанти в один голос додають – «Орано про но». А потім старші люди із сумом розповідають, що не потрібно було замінювати латинь у богослужінні польською. Другий Ватиканський собор прийняв конституцію Sacrosanctum Concilium, згідно якій надавалась альтернативна можливість відправляти меси на національних мовах. Невдовзі альтернатива стала правилом – із маленької

щілинки утворився рухливий прохід; у 1970-му католицькі священики вже не були зобов'язані промовляти хоча б незначну частину молитв латиною. Невеличка, за суттю, поступка розвалила двотисячолітню монолітну традицію Римського костелу. Прямим наслідком цього ліберального жесту тепер є питання легалізації одностатевих шлюбів та жіночого священства. «Мала закваска заквашує все тісто» [1 Кор. 5:6].

Подібний сценарій розгортається у релігійному житті України із початку ХХ ст. Митрополит А. Шептицький, очоливши УГКЦ, поступово запровадив у богослужінні замість церковнослов'янської мову українську, а перед тим, 300 із лишком років греко-католики цілком задовольнялись церковною мовою русинів і не вбачали у цьому нічого кримінального. УПЦ КП нині також апелює до безальтернативного переходу богослужіння на українську. Щоправда, їх предстоятель досить тверезо усвідомив, що розірвати із тисячолітною спадщиною одним рухом не вдасться і розумно залишив подвійний титул: «патріарх Руси-України». Так хто ми? Києво-русичі і наша спадкова мова – це слов'янська, чи тільки українці і наша історія розпочинається із початку ХХ ст.?

Ми не закликаємо до радикальних змін – Туреччина, мабуть, ніколи не буде Візантією і французи, наприклад, не поділяться знову на провансальців, гасконців і т.п. Історію слід сприймати реалістично. Якщо український народ не може об'єднатись ані культурно, ані мовно ось уже 24 роки, то потрібно зробити реальні висновки, а згодом і дії відносно такого об'єднання. А об'єднавчим чинником (як ми бачимо на прикладі дій св. князя Володимира, Хрещення Русі, гуртка Острозьких книжників, Кирило-Мефодіївського товариства, творчості Кобзаря) є церковнослов'янська мова та слов'янська культурна традиція. Тільки серйозне повернення до цієї традиції згладить усі «племінні» розбіжності. Перспективніше повернути церковнослов'янську у храми і, таким чином, сакралізувати богослужіння, ніж насадити українську і секуляризувати службу Божу.

Що ж стосується світського розвитку культури, то, насамперед, потрібно переглянути мову гуманітарних наук, виходячи із зазначеної позиції. Утворити новий мовний ідеал сучасної української інтелігенції на основі спільних точок дотику (враховуючи міцно вкорінені неологізми), а не на нав'язуванні однобічного погляду окремої історичної території. Наша «слов'янськість» долає кордон цивілізацій (слов'яни-лужичі проживають у Німеччині, у самому, здавалося б центрі романо-германської традиції) і тому саме її, і все що із нею пов'язане, потрібно брати за основу сучасної української культури. Потрібно чимшвидше підвищити планку буттєвого розвитку, інакше ми деградуємо як народ. Падати донизу завжди легше, аніж дряпатись угору. Небажання застосовувати здоровий принцип, даний нам як заповіт – і своє не забувати і чужого не цуратись – роздирає нас а не веде до об'єднання. Ще трішки, і ми спадемо у прірву культури «дзідзьо» (поляки так жартома називають немовлят) і темою наших пісень, розмов та псевдонаукових статей остаточно стане тільки нижня білизна та гедоністичні цілі.

У цьому році відбувся захист докторської дисертації Баумейстера А.О. «Буття і благо: онтологічні підстави практичної нормативності», яка була написана на кафедрі філософії філософського факультету Київського Національного Університету ім. Тараса Шевченка. Під час обговорення дисертації на засіданні кафедри, один із колег дисертанта зауважив, що застосування терміну «добро» було б більш коректнішим і краще б відповідало вимогам української мови. На що Андрій Олегович, католик за віросповіданням, відповів, що «термін «благо» (насправді, питоме українське слово) вживається у дослідженні в онтологічному сенсі». Інтелігенція, цвіт української культури, чудово розуміє, що викресливши слов'янську із ужитку, ми викреслимо левову частку нашої культурної спадщини. Невже історія Київської Русі, Литовського патронату, червоної «королівської» печатки князів Острозьких – це вже не наша історія?

Беззаперечним фактом є те, що на даний час українська мова дуже програє по престижності російській на території України. Скільки популярних сучасних груп та окремих виконавців співають українською? Де, крім обласних центрів Західної, ще переважає українська у великих містах? На Східній, у полісах, її носії є своєрідними сповідниками. Та що там казати про загальний стан України. Молодь Рівненської області віддає перевагу сучасним російськомовним пісням; за кінопалацом «Україна», на «стометрівці» підлітки та молоді люди спілкуються російським молодіжним сленгом; деякі газети Рівного дозволяють собі друк анекдотів російською серед українських шпальт. Знову почуття власної неповноцінності? Мабуть – ні. Швидше – це несприйняття штучності силоміць насадженого. Повернімось до ідеалу церковнослов'янської, і усе стане на свої місця, при чому, досить швидко. Коли наші емігранти потрапляють у інше мовне та культурне середовище і не мають змоги спілкуватися із діаспорою, то незабаром вони приймають стандарти даного народу та починають мислити його стереотипами – майже розчиняються серед чужого народу. Зворотній вплив мови на рівень буття можливий і діючий, тим більше, що у випадку із Україною, ми повернемося у лоно своїх культурних традицій. Ми не частина східної імперії, але також ми не західний додаток. В нас є своє – першоджерельне, цінне та унікальне. Давайте ж його плекати та розбудовувати разом.

Чернігівські, Київські та Волинські собори зберігають на своїх стінах таємничі надписи церковнослов'янською. Їм близько тисячі років. І ми, нащадки носіїв цієї мови, не хочемо володіти мовою предків та читати округлі рядки, написані ними для нашого повчання, для передачі цінної інформації нам, їх «кровиночкам». Зате ми володіємо англійською, німецькою, польською – будь-якою, тільки не слов'янською. Окремі інститути Німеччини вивчають церковнослов'янську і, повірте, спеціалісти цих інститутів знають її краще, ніж професора духовних академій усього пострадянського простору. Більшовики, коли прийшли до влади, як відомо, боролись із усім церковним. Мова церкви не була винятком. Ужиток народних мов у храмах тільки вітався та підтримувався. Церковнослов'янська, як

виразник віри заганялась у анклав нечисленних монастирів-заповідників. Ті, хто зараз її витискують із церковного обігу, за суттю, продовжують ганебну справу більшовицької влади; вони не ставлять творення за мету, їх мета – руйнація та розподіл, самоізоляція та сліпа ненависть до інших.

Представник аналітичної філософії, австрієць Л. Вітгенштайн, у XX ст. ввів у обіг термін «мовні ігри». Він розглядав мову як частку цілеспрямованої діяльності; мова є своєрідним знаряддям для виконання визначеного завдання. Сполучення мови та дії Вітгенштайн і вважав мовною грою. Така мовна гра, як завершена система спілкування, відповідає тій чи іншій «формі життя». Ми повертаємось до того, що було висловлене раніше: мова є віддзеркаленням нашого внутрішнього буттєвого стану. І, якщо ми (застосовуючи біблійський афоризм) шкутильгаємо на обидва коліна, то це позначатиметься на рівні та формі нашої мови негативно. Вона перестане бути носієм своєї «форми життя», а почне ставати все примітивнішою і буде всотовувати чужі слова, звороти та мовні форми. Ми лише не погодимось із австрійським мислителем, у тім, що це «ігри». Ні – це серйозні буттєві речі, на які вчасно повинні звернути увагу як інтелігентні кола так і відповідні державні служби, оскільки прямим наслідком таких «ігор» є культурний та релігійний шовінізм та відокремлення (сепарація) на ґрунті даного усвідомлення власного особливого становища.

Отже, радимо звернути увагу на нові видання Свято-Успенської Почаївської лаври. Можливо сам факт їх появи надихне нас на уважне дослідження своєї традиції, дасть змогу краще зрозуміти своє минуле, з'єднати розірваний ланцюжок історії, переосмислити цілі на майбутнє і (що саме головне), низпошле глибоке внутрішнє відчуття того що Царство Боже – це правда, мир і радість у Дусі Святій [Рим.14:17].